

RUNCIMAN, STEVEN:

THE FALL OF CONSTANTINOPLE 1453

(Cambridge, Univ. Press, 1969. XIV., 256 p.)

„Azon a napon, amikor a török elfoglalta Bizáncot, elsötétült az ég is.” Bizánc bukása az egész európai közvéleményt megrázta. A kortársak nem is fogták fel a maga egész tragikus súlyával az eseményt: az oszmán—török hatalom a város elfoglalásával feltette a koronát balkáni hódításaira, s minden jel arra mutatott, hogy további hódító terveit is hamarosan megvalósítani igyekszik. A következő cél Magyarország, utána Itália elfoglalása volt.

Bizánc elestének politikai és katonai előzményei, a város elfoglalásának hadművészeti tanulságai évszázadok óta a történészek kedvelt témái közé tartoznak. A kérdés katonai jelentőségét különösen megnöveli, hogy ez volt az első olyan ostrom a történelemben, amelyben a tüzéség döntő szerepet játszott. Még ennél is fontosabbak a kérdés hadászati vonatkozásai: a török hadászat sajátosságainak elemzése, valamint a török ellen időről időre kialakuló szövetségi rendszerek politikai és hadművészeti problémái.

Runciman munkája, bár a szerző nem tekinti feladatának, hogy a probléma valamennyi katonai jellegű aspektusát megvilágítsa, a kérdés legszínvonalasabb, a legújabb kutatási eredményeket bőven kamatoztató, emellett rendkívül színesen és élvezetesen megírt feldolgozása.

A szerző főleg a közvetlen eseményekre koncentrál, célja az ostrom történetének pontos regisztrálása és a vereség után a város és a meghódított lakosság további sorsának bemutatása. Az így kialakult helyzetet azonban

nem önmagában vizsgálja, hanem tág teret szentel a megelőző eseményeknek; a török birodalom fejlődését és Bizánc hanyatlását plasztikusan és hitelesen ábrázolja.

Bizánc belső gyengéseit és az európai hatalmak közömbösségét mesteri kézzel felvázolva mindenki számára világossá teszi a bukás törvényszerű bekövetkezését.

Runciman, jóllehet mind a kereszties háborúk történetéről írt monumentális munkájában, mind jelen művének több részletében jó hadtörténeti érzékről tanúskodik, nem igazi hadtörténész. Bizánc esetében is csupán a két szembenálló fél pillanatnyi erőviszonyaiból indul ki. E párhuzam fényében a bukás természetes következmény, s ebből logikusan fakad egy további következtetés is: Bizánc elvesztette katonai jelentőségét, így eleste is inkább csak eszmei, semmint katonai vagy politikai fontosságú tény. (XI—XII. o.)

E felfogással magyarázható, hogy a szerző a keresztény segítség elmaradását elsősorban vallási, másodsorban politikai tényezőkkel indokolja, a probléma katonai vonatkozásait — mindezekelőtt a törökellenes szövetség problémáit — alig említi. Így sem a török hódítás által leginkább fenyegetett délkelet-európai államok, sem a Velencei Köztársaság katonapolitikája nem kap kellő nyomatékot a műben, pedig az említett országok számára Bizánc fennmaradása vagy bukása létkérdés volt.

A „második Róma” — harcászati és hadászati jelentőségét tekintve — szinte egyedül állt egész Európában. Har-

cászati fontosságát egész története, s nem utolsósorban éppen az 1453-as végső ostroma bizonyítja. Ezt maga Runciman is szemléletesen ábrázolja. Ragyogó természeti adottságai mellett a várost kétszeres védőfal övezte. A falakat tornyok, futóárkok, külső és belső védőművek szinte bevehetetlen erőddé változtatták. Bizánc falainak erejét fényesen bizonyítja, hogy a szerző szerint is mintegy 100 000 harcosra becsülhető török ostromló had, amelyet 25 nagy és számos kisebb hajóból álló flotta és minden korábbinál tekintélyesebb ágyúpark támogatott (77—79. o.), csak nehezen bírt az alig 7000 katonából álló őrséggel (85. o.)

Az ostrom sikerét — a túlerőtől eltekintve — három tényezővel magyarázza a szerző. Mindenekelőtt a török tüzérségnek a korban szokatlan hatékonyságával: „Nem egészen egy hét alatt — írja Runciman — a Lycus völgyét védő külső falat [az ágyúk] számos helyen romba döntötték” (97. o.), az állandó tüzérségi tűz pedig szinte lehetetlenné tette a védőművek helyreállítását. A második tényező: a szultán utasítására április 22-én a törökök szárazföldi úton átszállították hajóikat az Aranyszarv-öblöt védő lánc mögé. Ez a lépés megakadályozta, hogy a korábban kiválóan harcoló bizánci—velencei—genovai hajóhad aktívan részt vegyen a város védelmében. A harmadik tényező véletlen, vagy tudatos áruhlás következménye volt: a kis Kerkoporta nevű kaput a döntő roham napján nyitva találták a janicsárok, akik így akadálytalanul behatolhattak a várba. Úgy véljük, e megállapításokkal a szerző maga is bizonyítja a város harcászati fontosságát; a világ akkor minőségileg és mennyiségileg egyaránt legjelentősebb hadserege csak súlyos erőfeszítések árán diadalmaskodott Bizánc csekély számú védői felett.

Még ennél is jelentősebbnek tartjuk a város hadászati értékét, amelynek bemutatásától a szerző sajnálatos módon eltekint. Bizánc stratégiai fontosságát mindenekelőtt az mutatja, hogy már eleste fordulópont a török-ellenes háborúk történetében. Már a XIV. század végén nyilvánvalónak látszott, hogy a délkelet-európai népek önmagukban nem állhatnak ellen a török előnyomulásnak, ehhez össz-európai összefogásra volt szükség. Ez több, ún. kereszties hadjárat megszer-

vezéséhez vezetett. 1453-ig e háborúk offenzív jellegűek, céljuk a török kiszorítása volt Európából. Mind a győzelmes hosszú hadjárat, mind a vere-séggel végződő várnai hadjárat lefo-lyásából arra a következtetésre jut-hatunk, hogy ezek a tervek nem nél-külöztek bizonyos realitást. Bizánc el-estével a helyzet megváltozik. Bár ez-után is történnek kísérletek az európai összefogás megvalósítására, csupán Ma-gyarország és Velence néhány, inkább lokális jellegű, korlátozott célú táma-dása derít némi fényt a növekvő török erőfölény egyre sűrűsödő éjszakájában.

Ugyancsak figyelemre méltó, az egyébként sohasem realizálódó hadá-szati tervek elemzése. Akár az 1458-as mantovai tanácskozást, akár Miksa császár 1518-as haditervét nézzük, a hadjárat célját mindkettő Bizánc fel-szabadításában jelöli ki; a kortársak a város visszafoglalását joggal tekintették a török elleni döntő győzelem sine qua non-jának.

Nézzük, mit jelentett a város, míg keresztény kézben volt. Mindenekelőtt elsőrendű flotta-támaszpontot. Egészen 1453-ig a Boszporusz két partján elte-rülő török birodalmat rendkívül se-bezhetővé tette, hogy erős hajóhad megbéníthatta az összeköttetést a biro-dalom két része között. Ez mind 1443-ban, mind egy évvel később, kérdésessé tette a török európai hódításainak meg-tartását. Bizánc egyben összekötő kap-csot jelentett Európa és a törökök kis-ázsiai ellenségei — karamanok, külön-féle török és tatár emirátusok, Trebi-zond stb. — között. Fennmaradása te-hát szükségyszerűen gátolta a török ter-jeszkedés ütemét Európában, s bizo-nyos, nem csekély lehetőségeket nyúj-tott a török elleni offenzív hadjáratok-ra is.

Török kézre kerülésével ugrásszerűen megnőtt a város hadászati jelentősége. Székvárost, biztos hadászati bázist je-lentett a törökök számára. Bizánc, új, török nevén Iztambul lényegében az egyre terjeszkedő birodalom geomet-riai középpontjában terült el, mind fekvése, mind nagysága lehetővé tette, hogy a fontosabb „szultáni” hadjáratok kiindulási bázisa legyen. Birtoklása századokra meghatározta a török had-sereg hadászati: ellátási és más ténye-zők folytán a különféle török kontin-gensek általában csak április derekára érhettek el a várost, s csak május ele-

jén indulhattak hadicéljuk felé. Az út Magyarorszáig mintegy két hónapot igényelt, így a hadjárat effektív időtartama alig három hónapra zsugorodott, mivel október végén a hagyományok szellemében már be kellett fejezni a harcselekményeket, a hideg és az ellátási nehézségek ugyanis gátolták a további harcokat.

Nem túlzás tehát, ha azt állítjuk: Bizánc birtoklása, illetve elvesztése meghatározó tényező volt mind az európai, mind a török hadsereg hadászataira nézve.

Runciman művének egy másik fejezete indirekt módon válaszol a magyar történészek egyik jelentős, a legutóbbi időkben Perjés Géza által is felvetett problémájára: a törökkel való kiegyezés lehetőségeire. Runciman nagy gondot fordít a város és lakói további sorsának ábrázolására. Ebből megismerjük a török politikát a meghódítottakkal szemben: az uralkodó osztály

szinte teljes felszámolása, a nép tömegeinek széttelepítése és tartós jogfosztása, a fejlődés lehetőségeinek elzárása. Így magunk is leszűrhetjük a választ: Szulejmán feltételezhető békeajánlatának elfogadása nem a helyes alternatíva választását jelentette volna hazánk további sorsa szempontjából.

Végül Runciman munkájának legnagyobb, történészeink számára is leginkább tanulságos pozitívumára kívánunk rámutatni: noha a szerző gazdagon jegyzetelt, adatokkal bőven alátámasztott, több új tényt feltáró tudományos munkát írt, mindezt rendkívül élvezetes, sokszor lebilincselően olvasmányos módon tette. Bebizonyította ezzel, hogy a tudományos és az ismeretterjesztő munka határai ma már elmosódtak, s lehetséges, sőt kívánatos is, hogy a történész kutatása eredményeit közérthető, könnyen olvasható formában publikálja.

Rázsó Gyula